

Domokos Andrea³⁹⁵: A rendtartó székely falu példája a XXI. századi bűnmegelőzésben

Absztrakt: A gazdaság túlzott mértékű primátusa káros társadalmi jelenségeket eredményez. Bomlásnak indulnak a hagyományos társadalmi formák: a család, a házasság, a társadalmi egyesületek, a szomszédság. Az emberek a társadalomhoz, a közösséghez fűződő kötelék elszakítására törekcsenek. Nő a deviancia, kriminalitás aránya. A kriminalitás csökkentése, a bűnmegelőzés sikerességéhez a közösségi lét, a kisközösségek megtartó ereje szükséges. Azok az egyének, akik elfogadják egy közösség normáit, igyekeznek elkerülni az erkölcsileg elítélt viselkedést. A székelység példaértékű falutörvényei alapul szolgálhatnak a mai civil társadalom számára a rend megtartása, az értékek közvetítése során. A rendtartó székely falu példázta, hogy mit jelent a közösség megtartó, konzerváló ereje.

Anómiás társadalmak, globális problémák - napjainkban

A hagyományos kisközösségek széthullása, a család intézményének válsága azt eredményezi, hogy a fiatal nemzedékek társadalmi fogódzók nélkül kerülnek szembe a posztindusztriális társadalom veszélyeivel.

A XXI. század elején riasztó méreteket ölt a bűnözés. Számos társadalomtudós, szociológus, kriminológus vizsgálja ennek okát és többen jutnak arra a vélekedésre, hogy az információs társadalom, a „turbókapitalizmus”, a nagyvárosi lét is közrejátszik a deviancia, kriminalitás növekedésében.³⁹⁶

A piac, a pénzügyek el-elszabadulnak, ellenőrizhetetlenné válnak, véletlenszerűen alakul a gazdasági helyzet, amelynek következménye az anarchikus viszonyok kialakulása. Világjelenségről van szó, mert a globális modernizáció világában nem földrajzi helyek, hanem a multicégek a meghatározóak. A modernizáció és globalizáció velejárója a hagyományok megszűnése.

Az átlagember élete a fogyasztásról, a szolgáltatások igénybevételéről szól. Az emberek céljaként a fogyasztást jelöli ki a média és az ott megjelenő, a multicégek reklámjai, az egyén úgy érezheti, hogy személyisége kiteljesedése a fogyasztásban történik meg.

A fogyasztás egyedüli életfeladattá, „világnézetté” tétele rendkívül veszélyes a társadalmak stabilitására: a külsőségeket, tárgyakat elvesztő ember egyúttal a talajt is elveszti a lába alól. A szorongó, csak a külsőségekre figyelő ember deviáns, kriminális magatartást tanúsít, ha korlátozva van a külsőségek, a tárgyak, az áruk megvásárlása során. A média nem arra szocializálja, hogy fegyelmezett állampolgárként viselkedjen, belső emberi értékek után nézzen. A fogyasztói társadalom az azonnali, mohó szerzésre tanít; türelemre, visszafogottságra nem. Ez az ellentmondás nagy társadalmi válságokat szülhet, és nemcsak egyéni agresszió, hanem tömeges erőszak is keletkezhet e nyomán. Mai világunkban a „hivatalos hedonizmus” uralkodik. Mégsem az elégedettség jellemzi az embereket, hanem a frusztráció. A technikai vívmányok ugyanis nem pótolhatják az emberi kapcsolatokat, az összetartozás, a bizalom érzését.

³⁹⁵ PhD, habilitált egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, domokosandrea@gmail.com, domokos.andrea@kre.hu

³⁹⁶ Lásd erre vonatkozóan például az alábbi műveket:

Fukuyama, Francis: A nagy szétbomlás. Európa Kiadó, Budapest, 2000, Lorenz, K.: Ember voltunk hanyatlása. Cartafilus, Budapest, 1996., Lorenz, K.: Az agresszió. Katalizátor Iroda, Budapest, 1994., Merton, Robert K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Gondolat, Budapest, 1980, Magyar Beck István: Eltűnt remények nyomában. *Valóság*, 1997/1., Molnár Tamás: A modernség politikai elvei. Európa Kiadó, Budapest, 1998., Molnár Tamás: Én, Symmachus. Lélek és gép. Európa Kiadó, Budapest, 2000

A nemzetközi kriminálpolitikai elvárások között szerepel a társadalmi béke megteremtése, a szankciórendszer differenciálása, a közösségi jellegű büntetések minél szélesebb körben való alkalmazása. Hogy ezek egyáltalán nem idegen gondolatok jogunktól, azt mutatja „jó eleink” példája, akik átlátták, hogy fennmaradásuk egyedüli módja a társadalmi béke megteremtése. A kisközösségek szerepének visszaállítása a bűnmegelőzésben is nagy hasznunkra válna, hisz a kisközösségekben mindenki ismer mindenkit, s ha valaki bűnt követ el, annak a családját is megvetés kíséri. Ennek ódiomát viszont nehezen veszi magára bárki, így a bűnözéstől visszatartó ereje mindennél nagyobb lehet. Ahogy a székely falvakban székely volt a közösségi normák ellen támadni, úgy lehetne a mai kisközösségekben is elérni, hogy az egyének igyekezzenek a közösség érdekét szem előtt tartva az együttélés normáit megtartani.

Falukönyvek, rendtartások - a múltból

A társadalom megmaradásának záloga a hagyományokhoz ragaszkodás, a régi értékek őrzése nélkül nem lehetséges. A székely falutörvények az autonómiára vágyó nép öngazgatásának szerződésbe foglalt rendelkezései. Székelyföld, Terra Siculorum különállása következtében lehetőség adódott arra, hogy a székeken belül a legkisebb közigazgatási egységek, a falvak is öngazgatóvá váljanak.

„*Európa-faluban*” szokás volt a középkorban *Weistumok*, azaz falukönyvek megalkotása. A magyar helyi közösségek Európában is elismert önállósággal alkották meg együttélésük szabályait és torolták meg a helyi társadalmon, vagy annak egyes tagjain esett sérelmeket. Erdélyben a vármegyék, a székely székek és a városok egyaránt alkottak statutumokat, amelyek tartalmaztak büntető jellegű rendelkezéseket is. Ezeknek jelentős részét Kolosváry és Óváry adta ki.[1]

Büntető jogszabályokat az egyházi hatóságok is hoztak, sőt még céhszabályok is tartalmaztak büntető rendelkezéseket. A katonák által a táborokban elkövetett bűncselekményeket az egyes hadiszabályzatok rendelkezései büntették.

Míg Nyugat-Európában elsősorban a gazdasági kérdéseket szabályozták, addig Erdélyben az élet minden területét átszöttek a falutörvények. A királyföldi szászok a rájuk jellemző német precizitással dolgozták ki törvényeiket. A legnagyobb számban írásos falutörvény a székelyeknél maradt fenn.

A székelyek nagyon ragaszkodnak a joghoz, az igazsághoz, a törvényeikhez. *Werbőczy* is foglalkozik a székelyekkel a Tripartitumban. A kiváltságos nemes székelyeket a szkíták leszármazottainak tartja, a siculus név szerinte a schitából ered. Így ír róluk: „... teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek, a hadi dolgokban a legjártasabbak, az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak.”[2]³⁹⁷

Bónis a külön törvényekről és szokásokról írja, hogy évszázadokon keresztül alakult ki a „sajátkeblű igazságszolgáltatás.”[3] A székely mikrokozmoszon belül – ahogy *Mályusz* nevezi a székely társadalmat – külön világot képez a székely falvak világa.[4]

Kossuth 1848-ban a magyarság „keleti őrszemének” nevezi a székelyeket. Katonai nép lévén erőteljesebben igyekezett önrendelkezési igényeit érvényesíteni. 1562-ig a székely szabadság élő intézmény is volt, Magyarország-szerte elismerték a székelyek nemesi rangját.

Egyed Ákos sajátos szerveződésüket, önállóságukat a katonai funkcióval magyarázza, amely szerinte „a székely história kulcsa.”[5]

Garda a székelyek küzdő és közösségi szellemét hangsúlyozza, mely szerinte is a katonáskodó nép sajátja. A közösségi szellem pedig egyaránt áthatja a katonáskodást és a mindennapok gazdasági életét.[6]

Mások is felhívják a figyelmet a sajátos közösségi életre, közösségi szellemre.

Kós Károly szerint a fejlett közösségi élet a zárt településnek és a közös alapító ősötől való származás tudatának is köszönhető. A *szoros közösségi élet* kifejezést használja, s példaként hozza fel a

³⁹⁷ *Márkus* jegyzeteiben utal még többek között: a Quadripartitum IV.R.5cz., De Scythulis Transylvanis quos Siculos vocant. Az Udvarhelyi 1555. ápr. 28-án tartott székely nemzetgyűlésen alkotott székely constitúció-ra, az approbáták II. Tit. 76. a Székelységről, A Compiláták II. Tit. 1.art. 17. , illetve 1848. évi IV. tc. 6.§, 1868. évi XLIII.tc. 9. és 17. §-aira.

közbirtoklást, a közmunkákat, a falugyűlést, faluőrséget, illetve a falvak egész életét átszövő falutörvényeket is.[7]

Imreh István székely ősei történetét kutatva mutatta be a rendtartó székely falu történetét, amely egyúttal oltalmazta is lakói életét. Így ír erről: „Emberségükből jó társas kapcsolatok születtek, intézmények alakultak, amelyekben fészekre talált a jog, a törvény, az igazság, az egymás megbecsülésére rászorító parancsolat, a biztonságos nyugalmat szülő rendtartás, a társadalmi rendtől függetlenül, így vagy úgy létező 'demokrácia'”. [8]

"A faluközösségben az életet hagyományok, ősi modellek, minták, az évszázadok során kikristályosodott értékrend szabályozta. Más források, a falujegyzőkönyvek tanúsítják, hogy a székelyek [...] kialakítottak egy olyan értékrendet, amelyben fő helyre került a közösség érdeke s a talán legbecsülendőbb: az egymásért való felelősség tudata." [9]

Imreh hangsúlyozza, hogy a székelysége erősen jellemző volt a jövőbe vetett hit, az előregondolkodás, az előre tervezés. Ez a fajta világszemlélet pedig mértéktartóvá, gondossá teszi az embert, aki képes arra, hogy magát is és mását is korlátozza önzésében, nem a napi érdeke és haszna sarkallja, hanem a jövő nemzedéke iránti köteleltségérzet. [10]

A székely falutörvények részletetekbe menően szabályozták a devianciával, kriminalitással szemben való fellépést. A rend és nyugalom biztosítására nagyszámú szabályt alkottak. *Imreh István* bemutatja a XV-XIX. századi székely falu intézményrendszerét, működésének hatékonyságát. Könyveiből, tanulmányaiból tudhatjuk meg, hogy a helyi igazságszolgáltatás miként szolgálta a személy s a vagyon biztonságát a székely falu világában.³⁹⁸

A székelység, *Imreh István* szavával élve, a rend társadalma volt. A székely falu évszázadokon keresztül tartó önszerveződésének következménye a rendtartások minden területre kiterjedő szabályozása és az, hogy képes volt biztonságot nyújtani a székely falu lakóinak.

Normaalkotó aktivitásuk és az az igény, hogy minden időben rendezni kell az együttélés szabályait az 1690-es bölöni rendtartásból is kitűnik. Thököly Imre kurucai ekkor török hadakkal támadtak Erdély ellen és a bölöniek bent rekedtek a várban. Hamarosan elkészítették rendtartásukat, amelyet minden ott élő elfogadott magára nézve kötelezőnek, a falubeliek, a máshonnan menekülők és az eklézsia is. Felismerték, hogy a külső veszedelemmel szemben akkor vehetik fel sikeresen a harcot, ha belső életüket rendezik. A rend ellen vétőket, a tolvajokat, a viszályt keltőket és azokat, akik bármilyen módon veszélyeztették a közösséget, szigorúan megbüntették. A büntetések a pénzbírság, a kézlevágás és a halálbüntetés voltak. Halállal büntették azt is, ha az őrséget álló megszegett valamilyen parancsot, vagy vigyázatlansága miatt zavar támadt.

A falu apraja-nagyja jelen volt a falugyűlésen, amikor megalkották rendtartásaikat. „Mű, kik vagyunk Gyergyószékben, Újfaluban lakozandók – *nemesek, darabontok és vajda urunk őnagysága jobbágyi közönséggel, mind a teljes falu, írtuk emléközetre ez levelet...*”- olvashatjuk a gyergyóújfalusi falutörvényben. Ezeknek a szerződés-jellegű szabályoknak egyszerre voltak megalkotói és címzettjei a falusiak. Ezen a területen a földesúr sem élvezett elsőbbséget, rá éppúgy vonatkozott a falutörvény, mint bárki másra a faluban.

Szentivány és Laborfalva 1719-es végzése szerint a falugyűléseket szombaton tartották meg, és annak érdekében, hogy biztosan mindenki értesüljön a meghozott falutörvényről, vasárnap templomozás előtt közhírré tették. [11]

³⁹⁸ *Imreh István* legfontosabb munkái a székely falutörvényekkel kapcsolatban:

- A rendtartó székely falu. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1973.
- Erdélyi hétköznapiak 1750-1850. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1979.
- A törvényhozó székely falu. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1983.
- Székelyek a múlt időben. Magvető Kiadó. Budapest, 1987.

Az általam idézett falutörvények ezen munkákban közzétett falutörvényekből származnak.

Imreh a következőképpen fogalmaz: „Az, amiről a rendtartásokról szólva szintén nem feledkezhetünk meg az, hogy ezek a partikuláris jogalkotások az öngazgató kisközösségek számára előnyösnek bizonyultak. Azért, mert az életviszonyok rendezésére alkalmasabbak voltak, jobban tapadtak a helyi, jólismert valósághoz és talán azért is, mert ha nem is örök, de szintén nagyon „idősült” magatartás az, hogy kell az embereknek a boldog meglegedettségnek az az érzése, hogy önként, saját kultúrájuk szellemisége szerint hajtják fejüket az életigazító normák jármába.” *Imreh* szerint valójában szabadságukat foglalják írásba.[12]

Az első írásos falutörvények 1581-ből valók: az egyik a zalániaié, a másik pedig a fentebb már említett gyergyóújfalusi.

A székely falutörvények preambuluma

A falutörvény meghozásának indokát is adják, a következőkben idézek néhány preambulumból:

- Gyakran utalnak vissza a régi „úzusra”, így például az 1581-es gyergyóújfalusi, amikor így fogalmaz: „a régi székel szabadságnak idejében” kelt szokások írásbafoglalása mostani törvényük.
- A hilibi 1829-ben szintén a régi szokásra utal: „egész falunk törvényes gyűlésiben és jelenlevő megegyezett akaratból, mely úzusok a régi protocollumból íratattak által ezen új protocollumba.”
- 1717-ben Sepsiszentivány és Laborfalva falutörvénye a garázdálkodások megzabolázását tűzi ki célul, egyúttal azt is kívánalomként jelöli meg, hogy „a szép harmónia s concordia, qua res parve quoque crescunt megtartassék.”
- A kilyéniek XVIII. századi falutörvénye a következőképpen kezdődik: „Mind az közönséges társaságnak, mind a falubeli lakosoknak megmaradása az jó rendtartásoktól függ.
- „papolciak 1733-ban az alábbi preambulummal kezdik statutumukat: „Minden helységek s rendek között úgy tapasztaltatik, hogy még a keresztények is magokat inkább szeretik, mint felebarátjokat, maga hasznát keresi inkább ki-ki, mint másét, holott az Isten törvénye azt kívánja, hogy amit magának kíván valaki, mással is azont cselekedje. Éppen erre mutat a nemes haza törvénye is ezen mondásban: Quod tibi vis fieri, nihil fac, quod non tibi noli. Mindezen törvények ellen való cselekedeteket tapasztalván eleitől fogva Papolcival is, úgy azt is, hogy sokan meg nem elégedvén a magokéval, mások jóván kapdosnak, egymást sok dolgokban kívánják károsítani, és a közönséges haszonra ritka ember, aki célozna. Melyekre és több okokra nézve, amiket ennek előtte való időkben concludált volt a falu, azokat most is helybenhagyja cum correctione, és azokhoz megkívántató szükséges dolgot superaddálván, szabott rendül és törvényül...”
- A márkosfalviak hasonlóan fogalmazzak, mint a laborfalviak: „a szép harmónia s concordia megtartassék, mellyel a kicsin dolog is nagyra nevedik.” Márkosfalván 1772-ben megtiltották a vasvilla, bot, lándzsa, kard, fejsze kézben hordozását, és a következő magyarázattal látták el törvényüket: „Nagy lelkünk fájdmával tapasztaljuk, hogy mindenféle gonoszság annyira eláradott falunkban, nevezetesen a gyilkosság, mely az istennek büntető ostorát nemcsak személyünkre, hanem helységünkre is hozhatja s hozza. A világ előtt is egynéhány gonosztevőkért közönségesen szenvedünk, hogy azért Márkosfalváról folyó rossz hírt-nevet levetkezzük s ezen mocskos hírt-nevet jó hírrel-névvvel felváltjuk s az istennek reánk bocsátandó ostorát elkerüljük, s amennyiben lehet, falunkból ezen cégéres vétek kitöröltessék, végeztük.”
- Más esetekben is előfordul, hogy konkrét esemény indokolja valamely terület szabályozását és büntetések meghatározását. 1841-ben hat székely falu - Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Dánfalva, Madaras és Karcfalva – közös rendelet alkotását határozta el, amelyet a következőképpen indokoltak: „Mü, az alolirt hat falu közönségei, minekutána több eléfordult esetekből kellemetlenül tapasztaljuk azt, hogy szarvosmarhák s lófiak farkok és serényeik levagdálása vidékünkbe megbecsülhetetlen kárunkra napról napra gyarapodik, azon alattomos gonoszságnak megakadályoztatására a következő pontok alatti constitutiót hoztuk.”
- 1837-ben a kézdimartonfalviak így fogalmazzak: „Ha az elhunyt nemzetek történeteit megtekintjük, úgy látjuk, hogy minden nép csak addig virágzott, növekedett, míg a törvénynek engedelmesskedett és egyetértett. A törvény korlátolja a gonosztevőt ottan-ottan kitűzött célzataiban, ez védi özvegyek, árvák jogait... Adja isten, hogy az előrehaladás és kivilágosodásánál

fogva oda jusson közösségünknek minden tagja, hogy az büntető törvényeket ne lehessen használni.

- "A homoródszentpáliak azért alkottak falutörvényt, „hogy minden törvénytelenység kiszálljon a szentpáliak közül.”
- Alsócsernátonban még versbe is foglalták a rendtartás célját:
 - „A mi jó atyáink, a jámbor régiek, A törvényt mondották a város lelkeinek. Anélkül fennállni nem lehet senkinek. Szükséges hát lenni falutörvénynek.
 - Ehhez tartsa magát jámbor és csintalan, Vakmerő és nyakas, bátor s bátoratlan, Erős és erőtlén, gazdag s gyámoltalan, Örökös, jövevény, tudós, bölcs s tudatlan.
 - Törvény és igazság ebből kimondassék. Ki mire lesz méltó, consideráltassék. Vétségtelen igaz megszabadíttassék, A vétkes és bűnös megbírságotassék.
 - Fű, fa, vetés tiltva, s a falu utcája, Falu gyümölcsének s kertjei karója. E könyvben van írva módja s poenája. Itt megtalálhatja a falu bírása.”
- A legfrappánsabb megindoklása a falutörvény megalkotásának pedig a következő: a falutörvények „megmaradásunkra valók”.

A falutörvényeket falugyűlésen hozták és ennek rendjéről is születtek szabályok. „Minthogy minden társaságban vagy közönséges gyűlésben tisztességes a jó rendtartás, és az egymást becslés tisztességes dolog, és eszerint szükséges a jó regula, tehát ezután senki a falugyűlésiben doronggal, bottal és ehhez hasonló darab fákkal, sőt fejszével is ne menjen. Hasonlóképpen dohányozni nem szabad, mikor törvény foly, sub poena den.2. A bíró házában senki részegítő italt ne igyék, míg e dolgok el nem igazodnak.”

Szankciók a falutörvényekben

Falvanként változó, hogy mely büntetendő cselekményért milyen szankciót alkalmaznak. Egyik helyütt több a testi büntetés, másutt a vagyoni büntetések az elterjedtebbek. Eshetőleges, hogy ugyanazért a cselekményért mikor jár az egyik, vagy a másikfajta szankció. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a társadalmi rang, illetve az előélet mindenképpen befolyásolta a büntetéseket. Leggyakoribb szankció a vagyoni büntetés volt. Igyekeztek a tettel arányos büntetést kiszabni, amint az a laborfalviak 1719-es törvényéből is kitűnik: „a büntetés a vétkekhez proporcionáltassék”.

Árestomba zárás

A néhány napos vagy órás bebörtönzés elterjedt büntetés volt a székely faluban, ennél hosszabbat viszont nem volt célszerű kiszabni, hisz kiestek volna a gazdasági életből az elkövetők. Volt, amikor a bíró házában kellett kenyéren és vizen letölteni a kiszabott időt. Keresztúrfalván a szülőkkal szembeni tiszteletlen fellépést, engedetlenséget, a szülők bántalmazását, „megtaszígálását” 24 órás árestommal büntették. „Minthogy a szülőket a gyermekeknek semmi esetben szomorgatni, annál inkább azokkal illetlenül bánni nem szabad”.

Testi fenyítés

A testi büntetésekkel elsősorban az alacsonyabb réteghez tartozókat büntették. Ez korbácsolást, pálcázást, vesszőfutást jelentett. Fennmaradt például, hogy 1810-ben Gyergyószárhegyen egy szolgálólány malachúst és pálinkát lopott, amiért megkorbácsolták.

Aki botránkoztató életet élt, például a nagysolyosi Koszti Mária, 12 korbácsütést kapott, egyúttal felhívták arra, hogy változtasson életmódján, mert ha nem, akkor haját lenyírják és a faluból „kicsapják.”

Nagyon komolyan vették a havasok, erdők védelmét a hídvégi falutörvényben: az erdőpásztorok „...minden héten kétszer, sőt, ha érkehetnek, háromszor is az erdőt eljárák, és akiket a tilalmasban találnak, legottan megzalogolják...Ha az erdőpásztor a megírt kötelessége ellen vétene, tudniillik ha az erőszakosan erdőlőket nem büntetné, hanem atyafiségért, barátságért vagy egyéb különös

hasznáért az ilyeneknek megvizsgálásokat és büntetéseket elmúlatná, annál inkább, ha a tilalmak általhágásában önmaga rossz példaadó lenne, a 25 pálca büntetéseknek jutalmát bizonyosan várhatja...”

A közösséget komolyabban veszélyeztető cselekményekért járó büntetéseket is rögzítették a falutörvények. Gyerőmonostoron a tolvajokat a vagyoni mellett még további büntetéssel is sújtották: „az bíró az kézi kalodába marok vesszővel” megveretheti.

A szentiványiak és laborfalviak a visszaeső bűnös esetében rendelik el a „vesszőztetést”. A szabályozásból kitűnik, hogy a súlyosabb vagyon elleni bűncselekményeket, mint a betörés, lótolvajlás vagy a rablás, nem a falubeliek követték el, hanem azok, akik bűnöző életmódot választottak és az erdőben, hegyekben, a faluközösségből kiszakítva éltek. Kisebb lopásokat a falu tagjai is elkövettek, az ezért járó büntetés azonban jóval enyhébb volt, mint az előbb említett gonosztevőké. A falubeli bűnösök számára a legnagyobb büntetés a többiek lenézése volt, akik állandóan éreztették vele szégyenét.

A közvélemény-büntetés kérdéskörével Angyal Pál is foglalkozott 1933-ban, ide tartoznak a megszégyenítő büntetések.[13]

Megszégyenítő büntetések

Akik a paráznság vétkébe estek, szintén a közösség megvetésével kellett, hogy szembesüljenek. A házasságtörő paráznák, legyenek azok jobbágyok, szabadok vagy nemesek, egyaránt megbűnhődtek, a visszaesőket pedig pellengérré állították.

A megszégyenítő büntetések között szerepel az egyházi büntetés: az eklézsia-követés. Azért lehet a falutörvényekkel együtt említeni, mert a community és az egyházmegye lényegében megegyezett, az egyházi büntetések a székely falu erkölcsi értékrendjének megfelelően születtek. Amennyiben az egyházi nem büntette meg a vétkeseket, a falusi bíró az egyházfit kötelezte 1 Ft büntetés megfizetésére.

A berekeresztúriak 1602-ben úgy döntenek, hogy a “megye” (egyházmegye) színe előtt kell egyházi embernek falutag elleni vagy “a harang alatt való személy”-nek pappal, mesterral szembeni panaszát eligazítani. Ezek a kérdések sem külső székre, sem a földesurakra nem tartoztak, és fellebbezni is csak bizonyos módon lehet.

Marosszék statútuma szintén úgy foglal állást, hogy az ezirányú vitás kérdéseknek, bírságolásoknak “elsőbben legyen törvénye a megye székén, s ha ott valamelyik félnek nem tetszik, apellálja a viceszékre...”.

Berekeresztúr egyházmegyéje szigorúan követeli meg a keresztény életvitelt, az egyházi ünnepek megtartását, a templom tiszteletét.

„A templom, cinterem imádságnak háza és helye. Senki azért prédikáció alatt semmit ne áruljon, kiváltképpen égett bort, kalmárárut... szitkozódás, verekedés vagy vérontás se a templomban, se a cinteremben, se a cinterem előtt egy hajtásni földön ne légyen. ...Senki künn ne merészeljen ülni, hanem betakarodjék a templomba, mert ha valaki cselekedné, künn híjában és haszontalan dologban töltené el az időt a prédikáció alatt, tehát a megye kézi kalodát csinálván, abban rakják, és az egy napot abban töltse el.”

A csíkkozmási Domus Históriaba - *egyházmegyei rendtartás* - pedig bejegyezték: “A megye bírúinak pedig akárki házára is szabad legyen menni és a paráznákat kivenni sőt, ha kívántatik, tartozik a falusbíró polgárokkal együtt segítségre elmenni.” Ugyanitt találjuk, hogy “ a megye (egyházmegye) követése és egy font viasz a büntetése az első vétket elkövető “tisztátalan személynek” , a második vétekért három font viasz vagy egy forint, a harmadikért pedig kézi kaloda jár, ha pedig az illető idegen, “keringő”, az egyházmegyéből is kizárják.

Egészen egyedülállóan a Székelyföldön bizonyos területeken még élt a Törvény a XX. század második felében. Barabás úgy fogalmaz, hogy a „lent” szigorúbb, mint a „a fent”. Az egyházi törvény és a

lelkészi gyakorlat sem követeli már meg, hogy a vadházasságban élők ekléziát kövessenek, a falu egésze azonban igen. Az elfogadott normáktól eltérni ugyanis bűn és szégyen.[14]

Vagyoni jellegű büntetések

A falutörvényekben, rendtartásokban és a falugyűlések jegyzőkönyveiben a leggyakrabban vagyoni büntetésekkel találkozhatunk. Ez jelenti egyrészt a meghatározott összegű pénzbüntetésre ítélest, de lehetséges valamilyen más vagyoni hátrány okozása is az elkövető számára.

Csíktaploca 1837-es határozatában az áll, hogyha valaki a rá kirótt pénzbüntetést nem fizeti meg, akkor „mint a falu terheit viselni nem akaró szófogadatlan, engedetlen s a köz hasznát nem teendő, annyi esztendőig fog kimaradni a falu felosztandó köz Rétje hasznavételitől, ahány ezüstforintokat kellett volna fizetnie.”

A szemerjaiak 1727-es falutörvényében a faluszéke elé utalják azt, ki magát "az falu között illetlenül viseli", éjszaka "részegségiből rikótozna" vagy lövöldözne. 1771-ben így rendelkeznek: "ha valaki éccakának idején, úgymint estvéli nyolc óra után falu közönséges utcáján kiáltással, rikoltozással, danolással, furulyalással és füttyöléssel lármázna, vagy puskával löne, büntetődjék először 24, másodsor 48 dénárra".

Egy zaláni falujegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy az egyik székely "Isten és hazánk ellen káromkodott éktelenül 'attával és teremtetével'" és ezért 1 forintot kellett a faluközösség számára fizetnie.

Az udvarhelyszéki szentmihályiak 1663-beli falutörvénye így szankcionálta a káromkodást: "Ha valaki lélekzódik, toties quoties két pénzen maradjon, ha pedig ördög lelkével, adtával és egyéb afféle Isten ellen való szitkokkal szitkozódna, toties quoties egy forint a bírsága...".

Mind a csíkszentgyörgyi, mind a kozmási egyházmegyei rendtartás megszabta, hogy aki "lélekkel" és egyéb módon szitkozódik, ha parasztember, délig kell kalodában ülnie - hacsak 25 pénzzel meg nem váltja magát-, ha nemes, egy forintot kell fizetnie. A falu népét védelmezik a "kóborlókka", idegenből érkezettekkel szemben és ezért szabályozzák a strázsálás rendjét és szigorúan járnak el azokkal szemben, akik a faluközösség javainak őrzését nem veszik komolyan.

Marosszék statútuma /1610-1718/ így ír erről: "éjszakának idején minden falukban őrzők legyenek, nem úgy pedig, hogy estve kiálljon a falu közé s virradtig aludjék, hanem vigyázzon, melyre a bíró gondot viseljen, s megcirkálja...".

A faluközösségek megbüntették azokat, akik a határban tüzet gyújtottak, az utcán, a csűrben, az istállóban pipáztak. A falubírót és az esküdteket is védelmezték. 1659-ből való Kissolymos falutörvénye, amelynek 13. pontja szerint: „Ha ki az bíróra, esküdtekre támadna az törvényes igazvételekben: három forintot maradjon. Ha az törvénytevőknek, bíróknak ellene szólana, valaki fenyegetne, reájok támadna, szidna – ezért, ha szék előtt vagyon, széktörésen, ha másutt történnék, engedetlenségen maradjon. Az széktörésért három girán s azonkívül falu bírságán: három forintot.”

A falubírót a nemesekkel szemben is védelmezik. Míg a paraszt egy forint bírságot volt köteles fizetni, ha a bírót nem tartja „tisztességbe”, addig a nemesnek ötven forintot kellett fizetni abban az esetben, ha a bírót „mód nélkül megszidta.”

A kár jóvátétele, mediáció

Bizonyos esetekben elég volt a kárjóvátétel is. Egy csíki fiatal éppen árestom-büntetését töltötte egy kocsmában, amikor ismét lopáson kapták. „Csíkjénőfalvi lovas katona Vizi András, item őkegyelminek egy István nevezetű fia, holmi rossz cselekedeteiért a székasszói korcsomaháznál arestáltaték... az ottan lakó korcsomáros Korda István ládáját felvervén, akiből nyolcvan magyar forintot kivevé. Hatvanötöt ebből paratis (készpénzben) Korda István ebből kezéhez kapott. Tizenöt magyar forint az ellopott pénznek még héja. Amelyet a gyermeknek atyja, megfizetésit, magára vállalá. De Korda István őkegyelme minden erőltetés nélkül arra mene – attyának jámborságát nézvén -, hogy adja meg a fenn írt tizenöt forintnak fele, fizesse meg, a más felit elengedi. Emellett az inspector, falusbíró és jenőfalvi hütös (esküdt) uraimék előtt azt fogadá az édesatyja Vizi András őkegyelme, hogy azon kártételről úgy meg fogja szabolázni fiát, hogy ezentúl senkinek kárt nem téssen, ha tenne pedig, maga a tiszt uraknak keziben adja és maga fogja kérni, hogy a tiszt urak ítéletek szerént olyan helyre tegyék, hogy másnak kárt ne tegyen. Amelyet mü is megírtunk a mü igaz hitünk szerint.” Csíkjénőfalva, 1790. szept. 9.

A büntető ügyekben fontos elem volt a sértett megbocsátása és a kár megtérítése.

Volt olyan eset is, amikor az áldozat és az elkövető kiegyeztek egymással, mint például 1785. március 19-én Árkoson Illyés András és Lemhényi Tamás. Az utóbbi azzal rágalmazta előbbi feleségét, hogy sőt lopott. A bíró előtt azonban „megbékélének a pársok, megkövetvén a fórum előtt egyik a másikat.”

Csíkjenőfalván fenyegetőzés miatt jártak el egy katona ellen, akinek végül a megfenyegetett megbocsátott és megengedte, hogy a bíró előtt megkövesse. „Meg is követte, és felfogadta, hogy ha ennek utána megsértené akármilyen részben is, türtént büntetődjék meg tetteihez képest. Így szerént kézbeadások mellett megbékéltek.”

Környezetvédelem a falutörvényekben

A szankcionált magatartásoknak egy jól elkülöníthető köre az erdővel, a környezettel kapcsolatos. Míg az első erdőtörvényt 1662-ben hozta I. Lipót, addig a székelyek már jóval korábban rendelkeztek az erdő védelméről.

A székelyek erdővédelme egy komplex környezetvédelmi rendszer része volt. *Andrásfalvi* leírja, miként alakultak a birtokviszonyok a székely havasokban, erdőségekben. „A székelyföldi havasok és az ott levő, nem egyesek által létesített, s nem magánbirtok számba menő legelők mindig az egész székely nemzet közös birtokát képezték, a községek csak kezelői, gondozói lévén a határukba eső havasi erdőségeknek és legelőknek. A község minden székely birtokosa, - és más, mint székely, nem is lehetett birtokos -, szabadon használhatta a közös erdőt és legelőt, tekintet nélkül arra, hogy mennyi szántója vagy kaszálója van. Mindenki hordott az erdőből annyi fát, amennyit tetszett, legeltetett ott annyi marhát, amennyit tudott, élvezhette az erdő gyümölcseit, amint jól esett, a legszegényebbek is az erdő- és legelőbirtok legvégső szükségben mentsvára lehetett: hordott onnan magának tűzi és épületfát, amennyit kellett.” Ezt úgy kell értenünk, hogy ebbe kívülről nem szólt bele senki, semmiféle felsőbbség, de maga a székely faluközösség az erdőhasználatot igen szigorúan szabályozta. A szabályozás falunként is eltérhetett egymástól, alapelve az volt mindenhol, hogy mindenki a saját szükségére használhatta, de nem nyereszkeskedhetett belőle a közösség és az erdő kárára. Például vághatott épületfát megrongálódott háztetőjének reparálására, de ha egy éven belül a vágott fát nem használta erre föl, a közösség elvette tőle.[15]

A székely falutörvények több évszázadon át működő folyamatos közösségi erdővédelemről adnak tájékoztatást. A székely közösségek ősi szokásrendi tapasztalataikra hivatkozva 1561-1848 között folyamatosan írásba foglalt falutörvényeik tanúsága szerint magas színvonalú gazdálkodási rendszerrel biztosították hatalmas közösségi erdőségeik védelmét és regenerációs képességét.³⁹⁹ A növendékerdőket és szálerdőket, az avasokat kivették a használatból. Kemény szankciókkal tiltották az erdők rongálását, a falopást, a faaszalást, az erdőégetés veszélyével járó tűzgyújtást. A XVIII. század második felében a vármegyék, egyes városok és nagybirtokosok jelzik a szembetűnő erdőpusztulás riasztó tüneteit, és központi intézkedéseket kívántak.

Hadik András az erdélyi erdők védelmét kérte memorandumában.[16] *Imreh* szerint ökológiai kultúrájukra utal, ahogy a székelyek féltőn őrizték a természeti javakat, a természeti rendet. „A székelységben egy más időtudat munkál, s éppen a falutörvény archaizmusa, az ősiség nagy legitimizáló ereje növeli a norma tekintélyét. A jövőbe átnyúló vetülete pedig az utódok prosperitása. A következő generációknak nemcsak a modelleket adják át, hanem az épen megőrzött természeti környezet kincseskamráját is.” Másutt így ír: „A falutörvények artikulálásainak együttese teremti meg azt a rendezettséget, amelyben nem az önkény, hanem a norma, a törvény az uralkodó.”[17]

³⁹⁹ A zalániaiak 1846-os falutörvényéből maradt fenn az erdőpásztorok esküje, ami szintén arra bizonyosítja, hogy milyen komolyan vették az erdő védelmét: „Esküszöm az Isten előtt arra, hogy a zaláni erdőpásztorságot oly móddal vállalom fel, hogy midőn akármik a tilalom ellen cselekedőt megtalálok vagy cselekedni mástól is meghalok – az olyanokat minden félelem, szeretet, barátság, atyafiság félretételével elhallgatni vagy azokkal titkon megbékélni nem kívánok, hanem az olyanokat vagy megzabolgom vagy a közönségnek és előljárásnak bejelentem, senkit minden igaz ok nélkül vagy gyűlölségből vádolni és hurcolni nem kívánok, a közönségnek ok nélkül nyomorúságot szerezni kikerülöm...”

Az alszíki Monyasd 1601-es falutörvényét Szócs János tette közzé: „Az Monyasd bükk felől így végeztünk: hogyha valaki fát vágna le ott az bükkben, az bíró híre nélkül, egy forintot vehessen az bíró az faluval egyetemben. ...Az pásztorgyermekek az fát meg ne hántsa, se fejszét ne vigyen, mikor ökröt őröz, ha tüzet teszen ne tegyen eleven fába, hanem földön fekvőbe, ha teszen egy forint az bírsága.” [18]

Az 1622-1639-ből való csíkszentmihályi falutörvény szintén tiltja az erdőirtást. Kászonszék 1693-as határozata is az erdőt óvja: „aki kecskét, juhok legeltet az erdőn, se oláh, se magyar fejszét, baltát vagy efféle eszközt ne merészeljen hozni, mellyel erdőt pusztítna...”, mert ha így tesz, „érdeme szerint büntetődjék”.

A csíkjénőfalviak 1780-ban a bükkös kártevőinek 3 forintos „irgalom nélküli bírságot” rónak ki. A tisztasággal, illetve egészséggel kapcsolatos további szabályokból néhány példa:

„Az egész megye közönségesen köteles arra, hogy minden esztendőben az megyeház mellett járó folyóvíznek az árkát ássák és tisztítsák, elkezdvén a Tekerésben, a pap szénafüvének felső végén, alá az nemzeti Henter Benedek uram kertéig Kozmárfalva végénél (a Lestyánok kerti nem értvén hozzá, melyet magok a Lestyánok tartoznak tartani, ásni, tisztítani...)...” (Csíkkozmás, 1608.)

Az Országos Levéltárban a Bethlen Gábor-féle lustrában találtam az alábbi esetet: A demjénházi Csányi György „hamis húst” adott el, ezért majdnem az életével fizetett, végül egy Decsi nevezetű ember megváltotta.

1727-ből való a szemerjaiak falutörvénye, amely kimondja, hogy ha a házból a szobaszemetet vagy ganéjt az utcára kihányja valaki, a falu ötven dénárba megbünteti.

1759-ben így fogalmaztak a papolciak: „A víz mellé, úgy az utcákra is semmi házbéli szemetet, ganét, annál inkább dögöt hánni, vetni ne merészeljen.”

Védtek vizeik tisztaságát, előírták a falvakon átfolyó patakok rendszeres tisztítását. Szigorúan óvták vizeiket az ipari szennyezés ellen, a tímárok, mészárosok, festékesek, kenderáztatók sokaságának kemény büntetés tiltotta, hogy használt vizeiket élővizekbe eresszék. „Folyóvizünk, amelyből élünk...” – a magyarázat a szigorú védelemre.

Vofkori Mária fogalmazza meg, hogy a székely társadalom nem *konzervatív*, hanem *konzerváló* volt.[19] Ez a konzerváló erő megmaradásunk záloga.

Összefoglalás

Mai társadalmunkban túlságosan „felpörög” a gazdaság, azzal a veszéllyel is szembe kell néznünk, hogy esetleg irányíthatatlanná válik. A rendezetlenség, az anómia a deviancia és a kriminalitás növekedését eredményezi. Talán még nem késő alulról visszaépíteni az emberi kapcsolatokat, az összetartozás, a bizalom érzését. A bűnmegelőzés területén egyre inkább támaszkodni kell a civil szerveződésekre, a közösség megtartó erejére. A magyarországi bűnmegelőzés során széles körben ismertté kell tenni a székelység világviszonylatban is egyedülálló szerveződését, a székely rendtartások és falutörvények világát. E törvények évszázadokon keresztül hatottak, megteremtették a rend társadalmát, ahol szegény volt a közösség normái ellen támadni. Saját elődeink sikeres példáját követve talán mi magunk is képesek leszünk elérni, hogy a normakövető magatartás legyen a kívánatos a kisközösségekben. A fiatalok esetében nagy hangsúlyt kell fektetni a társadalmilag elfogadott magatartásminták beépítésére, rögzítésére, az állami és civil szféra hathatós közreműködésével. A társadalmat fel kell készíteni arra, hogy a büntetőjog fellépése előtt, vagy azzal egyidejűleg „megtartó”, értéket közvetítő lépéseket tegyen.

Hivatkozások:

- [1] *Werbőczy István Hármaskönyve*. Fordította, bevezetővel, utalásokkal ellátta *Kolosvári S. és Óvári K.* Magyarázó jegyzetekkel kísérte *Márkus D.*, Budapest, 1897. Magyar Törvénytár 383.
- [2]] *Werbőczy István Hármaskönyve*.
- [3] *Bónis*: Magyar jog-székely jog. Kolozsvár, 1942. 24.p.
- [4] *Mályusz E.*: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. Mátyás király. Emlékkönyv, Budapest
- [5] *Egyed Á.*: A korszerűsödő és hagyományőrző Erdély Csíkszereda, 1997. . Pallas-Akadémia, 18.
- [6] *Garda D.*: Székely hadszervezet és faluközösség. Gyergyószentmiklós, Mark House, 1994.
- [7] *Kós K.*: A romániai magyarság néprajzáról. In: Népismereti dolgozatok 1976. (szerk) *Kós K.* Kriterion, Bukarest, 1976.8-35.p. 24.
- [8] *Imreh I.*: Régi székelyek üzenete. In: *Korunk*. 1994/6.sz.10-17.p. 17.
- [9] *Imreh I.*: Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben. In: *Hargita* 1972/5.sz.
- [10] *Imreh I.*: A természeti környezet oltalmazása a székely rendtartásokban. In: Erdélyi eleink emlékezete (1550-1850) társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok. Teleki László Alapítvány, Budapest, Kolozsvár, 1999. Polis Könyvkiadó, 181-191.
- [11] <http://ozun.consloc.ro/szentivanlaborfalva.html>
- [12] *Imreh I.*: Székelyek a múltó időben. Budapest, 1987. Magvető Kiadó, 47.
- [13] *Angyal P.*: A közvélemény-büntetés. MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata 3. sz. Budapest, 1933.
- [14] *Barabás L.*: Kapun belül, kapun kívül. Marosvásárhely, 2000. Impress
- [15] *Andrásfalvi B.*: Hagyomány és környezet. In: Az idő rostájában. I-III. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapján. Budapest, 2004. L'Harmattan Kiadó
- [16] *R. Várkonyi Á.*: Környezet és történelem. Történelemtanárok Országos Konferenciája 1998. október 3.
- [17] *Imreh I.*: A természeti környezet oltalmazása a székely rendtartásokban. In: Erdélyi eleink emlékezete (1550-1850) társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok. Teleki László Alapítvány, Budapest, Kolozsvár, 1999. Polis Könyvkiadó 181-191.
- [18] *Szőcs J.*: Az alcsíki Monyasd faluvégzései. In: *Honismeret* 2004/4. sz. 60-63.
- [19] *Vofkori M.*: Szerkezeti változások a székely társadalomban. In: *Korunk*. 1994/6. sz.17-31. .28.